

УДК 330.115

Є.В.Драчко-Єрмоленко

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗАДАЧІ СИСТЕМИ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У ФОРМУВАННІ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЮ БАНКУ

Розглядається стан кредитної діяльності банків, динаміка кредитного портфелю та основні види кредитних операцій, щодо яких може бути спроектована система підтримки прийняття рішень у кредитній діяльності банку. Математичною основою системи пропонується система імітаційного моделювання.

За останні п'ять років спостерігається позитивна тенденція до зростання обсягів кредитів, наданих банками суб'єктам господарювання та фізичним особам. Водночас зростає і обсяг кредитного портфелю, про що свідчить табл.1.

За цей же період часу відмічається стрімке зростання обсягів вкладів фізичних осіб у банки. Так якщо у 2002 році кошти фізичних осіб строкові склали 8,1 млн. грн. (до запитання 13,1 млн. грн.) то у 2007 році строкові кошти склали вже 81,8 млн. грн. (до запитання 24,2 млн. грн.). Обсяг строкових коштів збільшився у 20 разів, до запитання - у 1,8 рази [1].

Таблиця 1

Динаміка кредитного портфелю, кредитів,
наданих суб'єктам господарювання та фізичним особам (млн. грн.)

Станом на 01.01	Кредити, надані фізичним особам	Кредити, надані суб'єктам господарювання	Кредитний портфель
2002	1,3	26,3	31,8
2003	3,2	38,1	46,7
2004	9,6	62,6	79,6
2005	14,6	72,8	105,4
2006	33,2	98,7	139,9
2007	77,8	167,7	269,7

Обсяг кредитів, наданих фізичним особам збільшився у 59,6 разів у 2007 році у порівнянні з 2002 роком, у той час як обсяг кредитів, наданих суб'єктам господарювання збільшився у 6,3 рази, а кредитний портфель відповідно збільшився у 8,5 разів, рис 1.

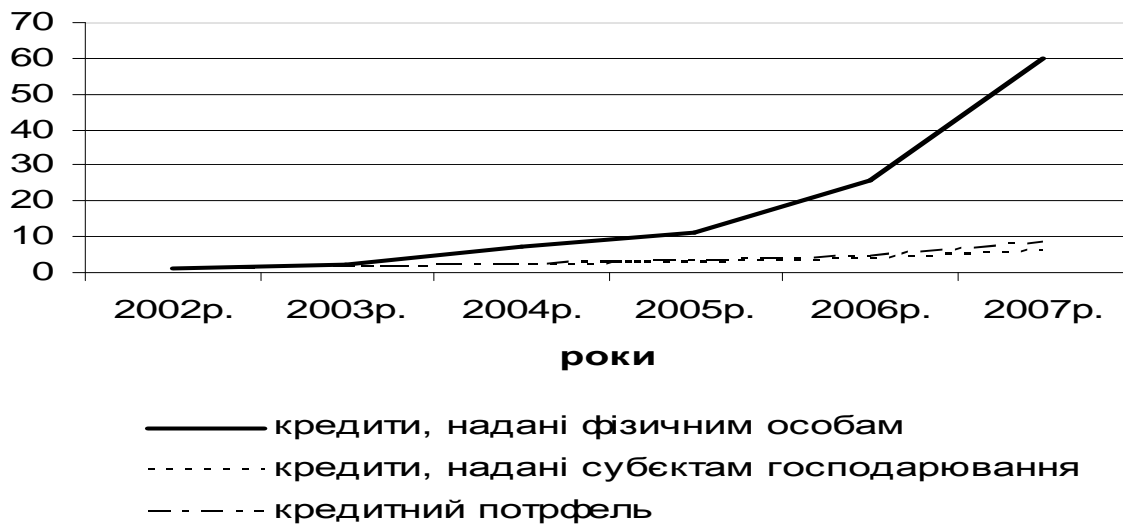

Рис. 1. Темпи збільшення обсягів кредитів та кредитного портфелю

Про збільшення питомої ваги обсягів кредитування фізичних осіб свідчать дані таблиці 2. Якщо питома вага кредитів, наданих суб'єктам господарювання зменшилась з 69,7% у 2006 році до 62,2% у 2007 році, то питома вага кредитів, наданих фізичним особам зросла з 21,2% до 28,8% за цей же період.

Таблиця 2

Динаміка структури кредитного портфелю %

Види кредитів	2006р. %	2007р. %
кредити, надані суб'єктам господарювання	69,7	62,2
кредити, надані фізичним особам	21,2	28,8
кредити, надані іншим банкам та НБУ	9,0	8,9
кредити, надані органам державного управління	0,1	0,1

Розглядаючи структуру основних доходів банків, таблиця 3, можна зробити висновок, що переважною статтею доходів є процентні доходи. Процентні витрати є також найбільш вагомими, 43,0% у 2006 році та 44,7% у 2007 році.

Зростаючий обсяг коштів фізичних осіб, обсяг надання кредитів, значний обсяг процентних доходів обумовлює розробку інформаційних технологій, що сприяли б процесу моделювання та управлінню кредиторської діяльністю

Управління в сучасному світі стає усе більш важкою справою, оскільки організаційна структура суспільства постійно ускладнюється. Ця складність обумовлена характером взаємин між різними елементами орга-

нізацій і фізичних систем, з якими вони взаємодіють [2], що безпосередньо стосується і управлінням кредитними портфелями.

Таблиця 3

Структура доходів банків, %

Вид доходу	2006 рік	2007 рік
Процентні доходи	69,1	72,6
Комісійні доходи	21,0	20,0
Результати від торговельних операцій	4,3	4,9

Необхідність і значення залучення кредитів

Для забезпечення всього процесу відтворення необхідно, щоб підприємства мали необхідні оборотні кошти, які вони використовують для придбання оборотних виробничих фондів. Із стадії виробничих запасів оборотні кошти переходять у незавершене виробництво, а потім у готову продукцію. У свою чергу, готова продукція, призначена для продажу, стає товаром і реалізується. Виручка від реалізації поступає на рахунок підприємства.

За браком власних оборотних коштів підприємства залучають банківські кредити, кошти інших кредиторів. Кредит дає змогу доцільніше організувати оборот коштів підприємств, не витратити значних фінансових ресурсів на створення зайвих запасів сировини й матеріалів.

У процесі кредитування підприємств насамперед ураховуються індивідуальні особливості кругообігу їхніх оборотних коштів. Особливості індивідуального кругообігу коштів підприємств проявляються у розбіжності в часі між вивільненими з обороту вартості в грошовій формі та авансуванням коштів у новий оборот. Такі розбіжності відбуваються, передусім, через сезонність виробництва. Сезонність виробництва зумовлює в одні періоди випереджаюче зростання виробничих витрат порівняно з надходженням коштів і спричиняє додаткову потребу в коштах понад ті, що є в розпорядженні підприємства. В інші періоди витрати виробництва зменшуються, або зовсім припиняються, збільшується вихід готової продукції та надходження грошової виручки, частина якої виявляється тимчасово вільною. Таке чергування зростання додаткових потреб у коштах і створення тимчасово вільних залишків їх на тому самому підприємстві створюють реальну економічну основу для використання кредитів на формування виробничих і оборотних фондів та погашення їх через певний час.

На сьогоднішньому етапі одну з найважливіших ролей у стимулюванні відтворених процесів в економіці відіграє банківський кредит як головне джерело забезпечення грошовими ресурсами поточної господарської

діяльності підприємств незалежно від форм власності та сфери господарювання.

З економічного погляду кредит – це форма позичкового капіталу, що надається на умовах повернення і обумовлює виникнення кредитних відносин між тим, хто надає кредит, і тим хто його отримує та забезпечує перетворення грошового капіталу на позичковий. Виникнення і функціонування кредиту пов'язане з необхідністю забезпечення безперервного процесу відтворення, і з тимчасовим вивільненням коштів у одних суб'єктів і появою потреби в них у інших.

Банківське кредитування

Банківський кредит – це економічні відносини між кредитором і позичальником з приводу надання коштів банком підприємству на умовах терміновості, платності, повернення, матеріального забезпечення.

Банківський кредит класифікують за такими ознаками:

- цільова направленість;
- вид відсоткової ставки;
- термін кредиту;
- види обслуговування;
- забезпечення;
- ступінь ризику;
- метод надавання;
- спосіб повернення;
- строк повернення;
- способи сплати проценту;
- кількість кредиторів;
- валюта кредиту.

Банківське кредитування здійснюється із застосуванням таких позичкових рахунків: простий, спеціальний, контокорентний.

Простий позичковий рахунок є найпоширенішою формою банківського строкового кредитування. На ньому може бути тільки активне (дебетове) сальдо, кожний факт видачі і погашення кредиту оформляється відповідними документами клієнта або банку.

Спеціальний позичковий рахунок застосовується банком в окремих випадках, наприклад при кредитуванні позичальника під заставу векселів.

Він є формою обліку позичок до запитання. Якщо на цьому рахунку виникає кредитове сальдо, воно в той саме день має бути зараховане на поточний рахунок позичальника. Погашення кредиту може здійснюватися як за платіжними дорученнями позичальника, так і шляхом зарахування коштів, які надходять на користь позичальника від боржників за векселями, в кредит спеціального позичкового рахунку.

Контокорентний рахунок – це активно-пасивний рахунок, на якому обліковуються всі операції банку з клієнтом. На ньому відбиваються, з одного боку (за дебетом), заборгованість банку і всі платежі з рахунку за дору-

ченням клієнта, а з іншого (за кредитом) – надходження коштів у банк від платників, у вигляді вкладів, повернення позичок тощо.

Кредитна лінія – це згода банку надати кредит протягом певного періоду часу в розмірах, які не перевищують заздалегідь обумовленої суми. Кредитна лінія відкривається, як правило, на рік, але її можна відкрити й на коротший період. Відкрита кредитна лінія дає змогу оплатити за рахунок кредиту будь-які розрахункові документи, передбачені у кредитній угоді, що укладається між підприємством та банком. Протягом строку дії кредитної лінії підприємство може будь-коли одержати позику без додаткових переговорів з банком та інших формальностей. Проте за банком зберігається право відмовити підприємству у позиці в межах затвердженого ліміту, якщо банк виявить погіршення фінансового стану позичальника. Через це кредитну лінію відкривають підприємствам зі стійким фінансовим становищем та доброю репутацією.

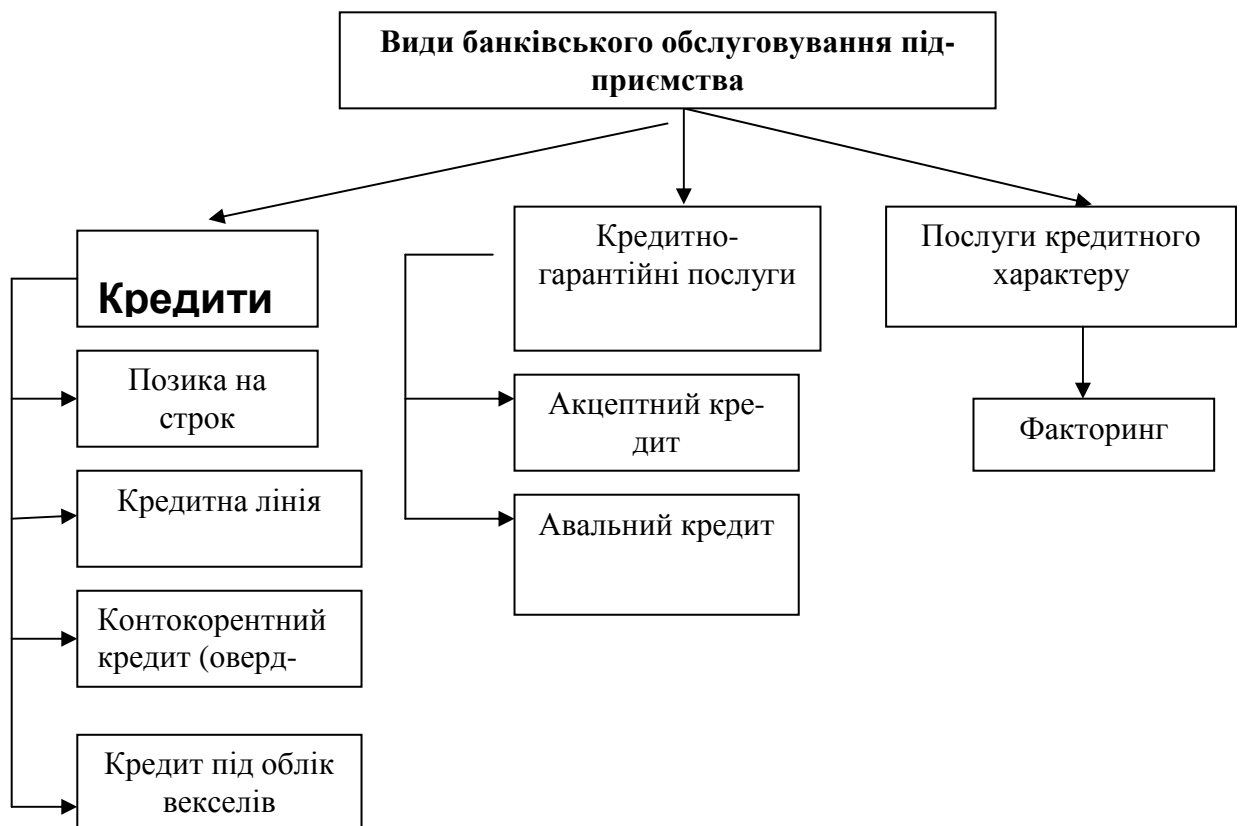

Рис. 2. Банківське обслуговування підприємств.

Овердрафт – короткостроковий кредит, що надається банком надійному підприємству понад залишок його коштів на поточному рахунку в межах заздалегідь обумовленої суми шляхом дебетування його рахунку.

Кредит під облік векселів (обліковий кредит) – це короткостроковий кредит, який банківська установа надає пред'явнику векселів, обліковуючи

(скуповуючи) їх до настання строку виконання зобов'язань за ними і сплачуючи пред'явнику номінальну вартість векселів за мінусом дисконту.

Надання облікового кредиту здійснюється на підставі поданої підприємством заяви на дисконтування векселів. Банк ретельно перевіряє репутацію підприємства-векселедавця, а також підприємства-пред'явника векселя. Коли їх фінансовий стан є позитивним, банк дисконтує векселі. При цьому він залишає за собою право повернути ті векселі, які викликають підозру.

Погашення вексельного кредиту здійснюється в день оплати векселя платником (трасантом). Коли трасант неплатоспроможний, відповідальність за зобов'язаннями несе пред'явник векселя та інші особи, що мають солідарну відповідальність за цим векселем.

Кредитно-гарантійні послуги.

До кредитно-гарантійних послуг, що надаються підприємствам банками, належать:

- акцептний кредит;
- авальний кредит.

Акцептний кредит – це позика, яка передбачає акцептування банком інкасованої підприємством-позичальником тратти за умови, що підприємство надає у розпорядження банку вексель до строку його оплати. Особливість акцептного кредиту полягає в тому, що банк дає підприємству не гроші, а гарантію оплатити вексель у визначений термін. При цьому банк стає першим боржником і з економічного погляду виконує умовне зобов'язання, тобто здійснює оплату векселя лише тоді, коли підприємство не виконує своїх зобов'язань.

Акцептний кредит має короткостроковий характер і використовується для фінансування оборотних засобів підприємства і переважно у сфері зовнішньої торгівлі. Цей кредит дешевший для підприємств як порівняти з дисконтним, оскільки вони сплачують банку лише комісійні за акцепт векселя.

Авальний кредит – це позика, коли банк бере на себе відповідальність за зобов'язаннями підприємства у формі поручительства або гарантії. Підприємство-одержувач платежу, як і за акцептного кредиту, отримує від банку-гаранта (аваліста) умовне платіжне зобов'язання. Якщо власник векселя вносить протест у зв'язку з несплатою векселя, банк-аваліст погашає всю суму векселя за платника.

За авальний кредит банк одержує комісійні, розмір яких залежить від виду вимог, що випливають з гарантії, а також терміну дії гарантії. Крім того, за наданий кредит стягується відсоток за діючими ставками.

Принципова різниця між авальним та акцептним кредитами полягає у характері відповідальності банку. За надання авального кредиту, без огляду на його суть як вексельного поручительства, банк несе тільки субсидіарну (додаткову) відповідальність, тобто вимога може бути звернена

на нього тільки за невиконання її підприємством. За акцептного кредиту банк несе солідарну відповідальність і вимогу, на вибір кредитора, може бути звернено як на підприємство, так і на банк.

Послуги кредитного характеру.

До послуг кредитного характеру, що надаються банками підприємствам, належить *факторинг* – система фінансування, за умовами якої підприємство-постачальник товарів переуступає короткострокові вимоги за торговельними операціями комерційному банку

Комерційний кредит

Комерційний кредит – це товарна форма кредиту, яка визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних ресурсів і характеризує кредитну угоду між двома суб'єктами господарської діяльності. Комерційний кредит надається продавцем (виробником) покупцеві (споживачеві) у вигляді відстрочки оплати за продані товари (виконані товари, надані послуги).

Фірми взагалі роблять закупки у інших фірм за кредитом, записуючи борг як рахунок, що підлягає сплатенню. Рахунки, що підлягають сплатенню, або торгівельний кредит, є найкрупнішою категорією короткострокового боргового зобов'язання, що дає близько 40% поточних зобов'язань середньої не фінансової корпорації. Відсоток є дещо більшим для менших фірм: оскільки малі компанії часто неготові для фінансування з інших джерел, оскільки відсоткові ставки по банківському кредитуванню дуже високі тому вони сильно залежать від торгівельного кредиту.

Характерною рисою комерційного кредиту є те, що він здійснюється підприємствами за їхнім власним розсудом і не підпорядковується банківській системі. При комерційному кредиті суб'єкти кредитних відносин регулюють свої господарські зв'язки і можуть створювати платіжні засоби у вигляді векселів - зобов'язань боржника сплатити кредитору зазначену суму у визначений термін. Вексель є фінансовим інструментом комерційного кредиту.

Мета комерційного кредиту – прискорити реалізацію товарів в умовах тимчасової нестачі грошових коштів у покупців. Продаж (реалізація) продукції на ринку – один із найважливіших етапів відтворювального процесу. Привабливість комерційного кредиту полягає в тому, що продавець (виробник) отримує можливість продавати свій товар, навіть за несприятливої кон'юнктурної ситуації на ринку. Надаючи кредит, продавець (виробник) у межах укладеного договору та згідно з його умовами здійснює торгівельні поставки своєму покупцеві. Відсоток за комерційним кредитом, як правило, нижчий, ніж за банківським кредитом. Один товаровиробник надає іншому товаровиробникові комерційний кредит не просто для отримання прибутку у вигляді відсотка, а насамперед для того, щоб прискорити реалізацію власної виробленої продукції. Комерційний кредит передбачає взаємозв'язок торгівельної і кредитної угод. Він поєднує акт

реалізації товарів (робіт, послуг) з відстрочкою платежу. Умови відстрочки платежу є важливою частиною торгівельного контракту.

Забезпечення ресурсів у формі комерційного кредиту для поповнення оборотних коштів збільшує сукупну доходи підприємства, дозволяє йому максимально ефективно здійснювати свою господарсько-фінансову діяльність. Адже покриття потреби підприємства в обігових коштах тільки за рахунок власних джерел обумовило б необхідність їх формування виходячи з розрахунку максимальної потреби, що привело б до зниження ефективності їх використання. На сучасному етапі наявність значної долі кредиторської заборгованості (за комерційним кредитом) свідчить про правильну організацію бізнесу, про максимальне використання усіх механізмів ринкової економіки для досягнення своїх цілей. Але підприємство постійно повинно аналізувати стан своєї кредиторської заборгованості.

Економічні межі комерційного кредиту обумовлені, насамперед, фінансовим становищем його суб'єктів: постачальник (кредитор) повинен мати відповідні фінансові можливості для того щоб продавати свій товар з відстрочкою платежу, а платник (позичальник), отримавши товар, розраховує через певний строк нагромадити відповідні кошти, щоб повністю розплатитися з кредитором. Комерційний кредит обмежений строками і сумами, його обсяги залежать від розмірів фінансових ресурсів учасників торговельних угод.

Процес комерційного кредитування завершується при погашенні підприємством-платником (постачальником) заборгованості за даною позицією. Акт продажу вважається незавершеним доти, поки гроші не надійдуть у повній сумі з відсотком продавцеві (кредитору).

Погашення комерційного кредиту може здійснюватися шляхом:

- сплати боржником за векселем;
- передачі векселя відповідно до чинного законодавства іншій юридичній особі (крім банків та інших кредитних установ);
- переоформлення комерційного кредиту на банківський.

Комерційні банки в своїй роботі використовують векселі в розрахунках, а також проводять з векселями кредитні та комісійні операції.

Цивільним кодексом України врегульовано порядок надання позики одним підприємством іншому. Йдеться про специфічну різновидність комерційного кредиту, коли одна сторона (позикодавець) передає іншій стороні (позичальникові) в оперативне управління або навіть у власність гроші або речі. Позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві ту ж суму чи рівну кількість речей того ж роду та якості. За користування такою позицією плата може не встановлюватися, тобто відсотки не нараховуватися. Необхідним й обов'язковим є лише її повернення. Таку позику можна вважати фінансовою допомогою на умовах повернення без нарахування відсотків, її не слід плутати з безповоротною фінансовою допомогою чи з безкоштовним одержанням цінностей.

Інші види кредиторської заборгованості

Кредиторська заборгованість – це суми короткострокових зобов'язань підприємства перед постачальниками, працівниками з оплати праці, бюджетом та інші фінансові зобов'язання. Стабільність (стійкість) фінансового стану характеризується обсягом і якісним складом кредиторської заборгованості, а її рух визначає стан платіжної дисципліни підприємства.

Кредиторську заборгованість у межах нормативних термінів оплати рахунків чи зобов'язань вважають нормальною, а в разі порушення термінів платежів – простроченою.

Для правильної організації бухгалтерського обліку зобов'язань важливим є визначення моменту виникнення зобов'язання, оскільки юридичні та економічні аспекти цього питання не збігаються.

Кредиторська заборгованість як різновид позикових ресурсів, що знаходиться в обігу підприємства, поділяється на дві великі групи:

- товарна кредиторська заборгованість;
- нетоварна кредиторська заборгованість.

Товарна кредиторська заборгованість має місце на підприємстві, якому надано комерційний кредит постачальниками (тобто певну відстрочку платежу за одержані товари), або коли підприємство одержало передплату від замовника.

До товарної кредиторської заборгованості відносять:

- заборгованість постачальникам за наданий ними комерційний кредит;
- заборгованість за акцептованими (з відстрочкою платежу) документами, терміни оплати яких не настав;
- заборгованість за неоподаткованими поставками;
- заборгованість покупцям (у виді товару) за одержану від них передплату на замовлення.

До нетоварної кредиторської заборгованості відносять заборгованість (у грошовій формі) за розрахунками:

- з бюджетом;
- по заробітній платі;
- по нарахованих дивідендах;
- за виданими авансами;
- по внутрішніх розрахунках, та ін.

Залежно від характеру відносин, що обумовлюють виникнення кредиторської заборгованості, виділяють наступні види кредиторської заборгованості:

1. Кредиторська заборгованість споживачам

Виникнення цього виду заборгованості зумовлене тим, що підприємство реалізовує товар по безготівковому рахунку тільки при одержанні пе-

редоплати за товар. Виникнення заборгованості пов'язано з політикою управління обсягом товарообігу.

Формою погашення цього виду заборгованості є фактичне отримання споживачем товару, за який він зробив передоплату.

2. Кредиторська заборгованість іншим контрагентам

Суб'єктами виникнення інших кредитних зобов'язань можуть бути:

- робітники підприємства, у зв'язку з отриманням заробітної плати за фактично відпрацьований час. Формою погашення цього виду заборгованості є виплата заробітної плати;

- бюджет та позабюджетні фонди, у зв'язку з фактичною сплатою окремих видів податків в обсягах, що передбачені існуючою системою розрахунків. Виникнення кредиторської заборгованості до бюджету обумовлене діючою в Україні системою оподаткування протягом року, за якою звітний період визначається зростаючим підсумком в межах року (перший квартал, перше півріччя, 9 місяців, рік). Оскільки господарська діяльність протягом року здійснюється, як правило нерівномірно, виникають періоди, в межах яких обсяг сплати податків менший ніж у попередньому. Ця заборгованість враховується та погашається при сплаті наступних податкових платежів. Податковий кредит дає господарським суб'єктам фінансову можливість спрямовувати тимчасово вільні кошти на розвиток виробництва. Для одержання податкового кредиту підприємство має укласти договір з податковим органом, у якого воно зареєстроване, за формою, встановленою для укладання кредитних договорів із комерційними банками.

- власники підприємства, дочірні підприємства (філії, представництва) та ін.

У зв'язку з цим одним з найбільш важливих і корисних знарядь аналізу складних процесів і систем стало імітаційне моделювання. Імітувати, значить уявити, осягти суть явища, не прибігаючи до експериментів на реальному об'єкті. Імітаційне моделювання є дуже широким, що має дуже велике значення для осіб, відповідальних за створення і функціонування практично будь-яких систем. Разом з тим, сама ідея імітаційного моделювання проста й у той же час інтуїтивно приваблива. Вона дає можливість експериментувати із системами (існуючими чи пропонованими) у тих випадках, коли робити це на реальному об'єкті практично чи неможливо не доцільно [3], тому пропонується розробити систему підтримки прийняття рішень кредитної діяльності на підґрунті імітаційного моделювання.

Література

1. Динаміка фінансового стану банків України на 1 січня 2007 року // Вісник НБУ - №2 – 2007 - С. 52-53.
2. Пономаренко О.І., Перестюк М.О., Бурим В.М. Основи математичної економіки. За редакцією О.І. Пономаренка. – К.: Інформтехніка - 1995 – 320 с.
3. Бакаев А.А., Костина Н.И., Яровицкий Н.В. Имитационные модели в экономике. К.: Наукова думка - 1978 – 302с.

-
4. Вітлінський В.В., Делійський Л.Б. Якісний аналіз ризику вексельних зобов'язань // Технічний прогрес та ефективність виробництва: Вісник Харк. держ. політех. ун-ту: 36. наук, праць. — Вип. 91. — Х., ХДПУ – 2000 -, С. 32—36.
 5. Лукасевич І.Я. Аналіз фінансових операцій. Методи, моделі, техніка обчислень. - М: Фінанси, ЮНИТИ - 1998 - 400 с.
 6. Хелферт Еріх. “Техніка фінансового аналізу”. – Пер. з англ.: під редактуванням Н.Д. Еріашвілі. –М.:”Аудит”. Видавниче об'єднання “Юніті” - 1996 – 663 с.